

Cserba Júlia

A VÁROSÉPÍTŐ SZOBRÁSZ

Idén még csak hatvanegy éves lenne, és már tizenhárom éve, hogy meghalt! 48 éves volt, amikor tragikus körülmények között, a lakásában bekövetkezett tűzben életét veszítette. Rövid élete mégis elegendő volt arra, hogy maradandó életművet alkosson, és hogy a XX. század második felének szobrászatában jelentős helyet vívjon ki magának. Napjainkban már nincs komoly szobrászattal vagy városrendezéssel foglalkozó könyv, amelyben ne említenék munkásságát.

Pályatársai, barátai még ma is sokszor idézik emlékét. Hol humoros, hol szomorú történetek szólnak róla.

Egyik jó barátja, a szintén Párizsban élő Sipos Gyula¹ Pátkai halála alkalmából írt írásában Soós Imre nevét említi, a fiatalon öngyilkos lett színészt. Ez azért érdekes, mert valószínűleg Sipos is érzett valami rokonságot Soós Imre és Pátkai sorsa között. Nem azért, mert eredetileg Pátkai is színésznek készült (utólag mondhatjuk - az egyetemes képzőművészet szempontjából - szerencsére nem vették fel a Színművészeti Főiskolára), hanem azért, mert rá is ugyanolyan súllyal nehezedett az állandó bizonyítás terhe, a siker vágya, mint annyi más társára a Fényes Szék generációjából. Feladatát csak nehezítette, hogy idegen országban, egyedül, családjától távol kellett helytállnia. (Édesapja korán elhagyta őket, édesanyját kisgyerek korában veszítette el, nővére és bátyja nevelték fel.) Igaz, ő nem az öngyilkosságba menekült, hanem az alkoholhoz, de végül ez is az önpusztítás egy módját jelentette. Minél nagyobb volt munkájának elismerése, minél komolyabb megbízásokat kapott, annál nagyobb volt a belső küzdelem és kétség, vajon képes lesz-e megfelelni azoknak.

Nagyon vágyott a sikerre, a gyors sikerre! Ez már kezdő szobrász korában is így volt, és miután egy fiatal művész még nem rendelkezik sok alkotással, hogy minden fontos képzőművészeti eseményen szerepelni tudjon, olyan technikai megoldásokat keresett, amelyek gyorsan kivitelezhetőek, és természetesen nem költségesek. Kísérletező hajlama így egybeesett a szükséggel. Alkimisták módjára vegyített különböző kémiai anyagokat, kísérletekkel hajtott végre, kereste a „bölcsök kövét”, ami számára a gyorsan formába önthető anyagot jelentette. Egyik kezdeti módszere volt a parafinba öntött folyékony poliészter használata. A parafinlapot fűróval vagy gyertyalánggal formálta. Pátkai mindig negatívba dolgozott: a formába öntött folyékony műanyag kitöltötte a teret, és megszilárdult. Ezután meleg fürdőben leolvasztotta róla az öntőformát adó parafint.

Egy másik technikai eljárással is szívesen dolgozott a kezdeti időszakban, sőt később vissza-visszatért ehhez a módszerhez. Ahogyan azt monográfusa, Denys Chevalier említi könyvében, szegényes padlásszobájában, a rezson olvasztott ólomból öntötte ki kisméretű, gipszbe vagy sóba mintázott figuratív, kubisztikus szobrai. Bronzszobrai készítésénél samottot is használt öntőformaként.

Érdemes felidézni az alábbi történetet², mert nemcsak mulatságos eset, de Pátkai kísérletező kedvét is jól jellemzi. Kabok Mátyás³ otthonában gyakran jöttek össze a magyarok, evés-ivásra, beszélgetésre. Egyik alkalommal, amíg a társaság a vacsora elkészültére várt, Pátkai a fürdőszobába visszavonulva egy kétkomponensű műanyaggal kísérletezett a fürdőkádban. A nyitott ablakon át az elviselhetetlen szag elárasztotta szűk utcát is, és a járókelők fulladoztak tőle. Egyszer csak szírinézó tűzoltóautók érkeztek a ház elé, és a tűzoltók az ablakon át beugráltak a vacsorára váró, meglepett társaság közé. A történet vége, hogy a házgazda a tűzoltókat is megvendégelte, akik közül néhányan hajnalig a társasággal maradtak.

Míg a fentebb említett technikai eljárások csak kisebb szob-

rok öntését tették lehetővé, addig az a módszer, amelyet 1965-ben kezdett kidolgozni, már monumentális alkotások kivitelezésére is alkalmas volt. Az 1-2 cm-es polisztirol csíkokat lentől felfelé haladva a kívánt formában egymásra helyezte, ebből alakította ki az öntőformát. A formákat felmelegített fémszállal vágta ki a polisztirolból. (Az akkoriban még újdonságnak számító módszer ma már igen elterjedt a szobrászok körében.) Belülre vasrudakal tett, majd a teret kitöltötte betonnal. Amikor a beton megkötött, lefejtette a polisztirolt. Így készült többek között a Grenoble-i olimpiai falu központjában felállított „Dialogues” című, 6 méter magas szökőkút és az azt körülvevő 26 méter hosszúságú fal.

Avélemények különböznek: egyesek szerint Pátkai formavilága az anyagból fakadó építkezésből ered. Mások szerint viszont, és ezt támasztja alá özvegyének, Christiane Garaudnak a visszaemlékezése is, fejében mindig készen volt már az alkotás, és ahhoz kereste azt az anyagot, a technikát, amivel annak megformálását a lehető legjobban meg tudta közelíteni. Ő maga így vallott az anyagokkal kapcsolatban: *„Manapság divat szembeállítani egymással az úgynevezett nemes anyagokat, amelyeknek már tradíciói vannak, például a fát, a követ, az elefántcsontot, melyeket közvetlenül munkálnak meg, a fémeket - legyen olvasztva vagy kovácsolva - az üveget, amelyet az üvegablakok művészete nemesített meg, a falikárpitot, stb..., a nem nemes vagy „szegény” anyagokkal, mint a beton vagy a nem régóta használt szintetikus anyagok. Szerintem, ez a megkülönböztetés nem jogos.”*

Pátkainak sikerült újszerűt, ma már állíthatjuk, maradandót alkotnia, és a kivitelezés módszerei tökéletes összhangban voltak azzal, amit ki akart fejezni. Polisztirotos technikával született vasbeton „katedrálisai” egészen új formavilágot teremettek a 60-as évek szobrászatában. Az első ránézésre tömör, szimmetrikusan felépíteti, felfelé törő építmények áttörtek, levegősek, a számtalan nyílás ablakként engedi behatolni a fényt és tekintetet, a „katedrális” elnevezés nem véletlen, valóban a középkori, gótikus templomépítészet csodálatát fejezik ki, amelynek megismerése oly nagy hatással volt rá, bár a magyarországi barokk templomok sem hagyták érintetlenül, és egyes alkotásaiban határozott barokkos elemeket is felfedezhetünk.

Pátkai 1937-ben született Békéscsabán. Csak két hónapja járt az Iparművészeti Főiskolára, ahol Borsos Miklós és Medgyessy Ferenc növendéke volt, amikor kitört az 1956-os forradalom. Elhagyta Magyarországot és rövid ausztriai tartózkodás után Párizsba érkezett, ahol beiratkozott az Ecole des Beaux Arts-ra. Henri-George Adam tanítványa lett, aki ellentétben sok tanártársával, nagy szabadságot engedett hallgatóinak. Az első időben munkássága nagy hatással volt Pátkaira, amit az ez időből származó kubista szobrai jeleznek.

Az olyannyira áhított siker, ha nem is egyéni siker, első alkalommal 1961-ben érkezik. Professzoruk javaslatára Pátkai Ervin, Kílár István és egy francia szobrász, Feltrin, szobrot terveznek a Fiatal Képzőművészek II. Párizsi Biennáléjára (A kivitelezés építészeti munkáit egy bizonyos Francois Rabaneda nevű építészhallgató végezte, akit később Paco Rabanne néven ismeri meg a divatvilág.) A nagyméretű, belülről is körbejárható szobor, a „Kozmosz”, első díjat kapott, a főváros megvásárolta és a Modern Művészetek Múzeumában (Musée d'Art Moderne de Ville de Paris) állították ki két éven keresztül.

Pátkai már ebben az időben elkezdte kísérleteit, ám nemcsak technikai de formai keresésben is önálló útra lép. Viszonya megromlik mesterével, szakít vele. Ekkor készül *Madarak* sorozata,

amely egyfajta ellenreakció Adam irányadására, egy egészen új formavilágra való rátalálás, de még mindig csak útkeresés. Alkotásait a párizsi Nagycsarnokban vásárolt friss állati csontokból készíti, és ahogyan a festő Soutine a döglött nyúl- és baromtermek között, ő is elviselhetetlen büzben dolgozik. Közben rendszeresen részt vesz a jelentős képzőművészeti eseményeken, mint a „Salon de la Jeune Sculpture”, a „Salon du Mai”, a „Salon Grands et Jeunes d'aujourd'hui” kiállításain, és 1967-ben a lausanne-i Wiebenge galériában együtt állít ki a négy magyar származású képzőművész, Mark Anna, Hetey Katalin, Konok Tamás és Pátkai Ervin.

Bár Pátkai nem vallotta magát vallásosnak, de munkáin érezhető, hogy tudat alatt mégis annak hatása alatt állt, és hogy hajlamos volt a miszticizmusra is. Minden valószínűség szerint szobrain keresztül kereste a kapcsolatot a megismerhetetlen, titokzatos földöntúlvilal. Közvetlenül talán csak rajzai „árulkodnak” arról, hogy a vallás foglalkoztatta. Az 1987-ben Békéscsabán megjelent „Pátkai Ervin 50 rajza” című kis könyvben találkozhatunk például „Karácsony és Nagypéntek” vagy a „Golgota” című rajzaival. Úgy érezte, hogy a modern művészet elvesztette azt, ami a középkori, vallásos szobrászatban megvolt; a gondolat és a művészet egységét. Ezt a szellemet kereste, ezért is szakított a kubizmussal, amiről úgy érezte, hogy l'art pour l'art, formalizmus lélek nélkül.

Az ellentétek foglalkoztatták, a szimmetria kérdése és mindaz, ami a kubizmusban nem volt. Sok kortársától eltérően, Pátkai elvetette a pusztá esztétizmust, a szépség, a szép szobor nem érdekelte, ha nem volt mögötte lelki, gondolati tartalom. Saját munkájában az önkifejezés és az ismeretlen, megfoghatatlan láthatatlanhoz való közeledés volt az elsőrendű szempont. Ma már ez magától értetődőnek tűnik, és azt is nehéz elképzelni, hogy Pátkai szobrainak elfogadtatása nem volt könnyű dolog. Azonban olyan korban próbálta megvalósítani elképzeléseit, a 60-as évek Franciaországában, amikor az emberek főként a tárgyak szépségét szerették, emellett a tudomány robbanásszerű fejlődésének eredményeként mindent elvetettek, ami irracionális, vallási ihletésű, vagy spirituális eredetű volt. 1965 -ben éppen e tendencia elleni fellépés volt az a „Requiem” címmel rendezett csoportos kiállítás a Transposition Galériában, amely Pátkai kezdeményezésére jött létre. Pátkai és művésztársai a címadó témái dolgozták fel, különbözőképpen, saját látásmódjuknak megfelelően, de arra törekedve, hogy alkotásaik a művészet megújuló szellemiségéről tanúskodjanak.

Munkásságának igazi kiteljesedései és egyúttal hivatalos elismerései a vasbeton szobrok jelentették. Egymás után kapta a megbízásokat, elkészüli a sénart-i, a grenoble -i, Clérmond—Ferrand-i monumentális alkotás. Az egy vagy több tengely köré felépülő, labirintusjáratokkal átszőtt, áttöri szobrok, mint Babel tornya törnek a magasba, kifejezve a művész kettős vágyát: magasra emelkedni a sikerben, elismerésben, magasra emelkedve közeledni az égi titkokhoz.

A hetvenes évek elején már egyetemi előadásokai tartott, és 1974 ben a Párizs környéki Noisy le Grand új városrészének, a „Le Pavé Neuf”-nek kialakításához kérték fel művészeti tanácsadónak. (Közbevetőleg érdemes megemlíteni, hogy akkor, amikor Pátkai Franciaországban már kezdett elismertté válni, Magyarországon 1970 ben a Műcsarnokban az „XX századi magyar származású művészek külföldön” címmel rendezett kiállításon nem szerepelhetett, mert 1956—ban hagyta el az országot. Ez csak az utolsó pillanatban derül ki, amikor a becsomagolt szobrok már elszállításra vártak. Anyira bántotta az eset, hogy emiatt sokáig nem akart Magyarországnak szobrot ajándékozni.) Alkotói tevékenységében és életében egyaránt új fejezet nyílt; más körből érkező emberekkel, elsősorban építészekkel, kellett együtt dolgoznia - csapatmunkában. Annak ellenére, hogy elképzeléseit csak heves viták árán, nehezen tudta elfogadtatni, hamarosan ő lett a közös munka karmestere. Harmóniát keresett az építészet és a köztéri alkotások közt. Az építménynek és a művészi alkotásnak össze kell tartoznia, egyik sem alárendeltje a

másiknak, vallotta. Az volt az elve, hogy a művésznek és az építésznek összehangoltan kell dolgoznia, és lényegesnek tartotta, hogy a szobor vagy más képzőművészeti alkotás számára ne utólag keressenek helyet, hanem szerves része legyen az építészeti együttesnek. Megint a gótikus templomok példájából indult ki, amelyek építésénél a falakkal egyidőben születtek a díszítőelemek, faragások, reliefek, szobrok. Nem tudom, ismerte-e Pátkai Karinthy Frigyesnek Az Emberiség Város című, több évtizeddel azelőtt írt rövid írását a jövő városáról: „A házakat remekbe építi az építőművészeti ambíció, az utcák minden köve, az épületek minden téglája művészek alkotása lesz.” -, de bizonyára ő is ilyesmiről álmódott. „A művész feladata, hogy lelket adjon a városnak” - írta⁵, és egy, az addigitól eltérő sorrendet állított fel: az általa készítette tervekben nem a képzőművész alkalmazkodik az építéshez, hanem fordítva. „Azelőtt az építészet az adott hely domborzati viszonyaihoz, klímájához, a rendelkezésre álló építőanyagokhoz alkalmazkodott, ami a városnak karaktert adott. Hasonló eljárást próbáltunk találni, de ez esetben nem a természetes tényezők megszorításait figyelembe véve, amelyek a modern építészeti technikával ma már kiküszöbölhetőek, hanem a közterületek művészek által megálmodott adottságaiból kiindulva.”⁶ Ezzel a nézetével az építészek természetesen nemigen értettek egyet, de végül mégis úgy alakult, hogy a „Le Pavé Neuf” tervezési munkáinál Pátkai volt az, aki meghatározta az épületek magasságát, kiterjedését, az utcák tengelyét, a terek helyét, és ő bízta meg a művészeket, köztük a magyar származású Román Viktort és Bíró Attilát, (aki Attila művésznéven vált ismertté), hogy bizonyos irányelvek betartása mellett szabadon, saját egyéniségüket megőrizve alkossanak közéri szobrok, homlokzati díszeket. Bár - elsősorban gazdasági okokból - nem minden úgy valósult meg, ahogyan azt Pátkai megálmodta, napjainkban a városrész sok ezer lakója éli mindennapi életét az átlagos lakótelepeknél lényegesen emberibb és esztétikusabb környezetben.

A Pátkai műtermében maradt szobrok sorsa éppoly tragikusan alakult, mint a művészé. Röviddel Pátkai halála után felesége, Christiane Garaud azt a felszólítást kapta, hogy 15 napon belül őrítse ki a helyiséget, szállíttassa el a szobrokat, mert az épület lebontásra kerül, és a helyén lakóházakat fognak építeni. Amikor egy teherautóval a helyszínre érkezett, hogy a szobrokat elvitesse, már csak azt láthatta, hogy bulldózerek török össze, és szántják be a földbe a hatalmas méretű betonszobrokat, a halóságok ugyanis elfelejtették értesíteni az építési vállalkozót a 15 napos haladékról. Csak néhány kisebb darabot sikerült megmentenie, és ezeket az alkotásokat - Pátkai Ervin emlékével együtt - ma is őrzi.

Jegyzetek:

- 1 Sipos Gyula Albert Pál álnéven közölte írásait a párizsi Magyar Műhelyben
- 2 Hetey Katalin szobrász és Konok Tamás festőművész visszaemlékezése
- 3 Kabok Mátyas festőművész, az ő támogatásával született meg a párizsi Magyar Műhely
- 4 Ember Mária: Pátkai Ervin 50 rajza, Megyei Könyvtár Békéscsaba, 1987.
- 5 Pátkai: Quelques réflexions personnelles sur l'homme et sur l'art, katalógus Patkai, Reims, 1979.
- 6 U.o.

Bibliográfia:

- Parancs János írása a Biennáléről, Magyar Műhely 1. 1962. május-június
Nouveau Dictionnaire de la Sculpture Moderne, Paris, Hazan, 1970.
Denys Chevalier: Patkai, Pierre Belfond, 1973.
Patkai-sculptures, Galerie Soleil, 1973.
Patkai, Sculptures, Chateau de Vesvres/ Maison de la Culture de Saint-Etienne, 1974. kiállítási katalógus
Michel Sephor-Michel Ragon: L'Art Abstrait 1945-1970., Maeght Editeur 1974. Paris
E. Benoit: Dictionnaire critique et documentaire des peintures, sculpteurs, dessinateurs et graveurs, Gründ, Paris, 1976. 387. old.
Exposition rétrospective Patkai, Musée St. Denis, Reims. 1980. kiállítási katalógus
Ember és város, Szépfalusi I. kiadása, Bécs, 1980.
Ervin Patkai „L'Espace du dedans”, Parc et Hall de l'Hotel de Ville, St. Ouen l'Aumon, 1986. kiállítási katalógus
Ember Mária: Pátkai Ervin ötven rajza, Békéscsaba, 1987.
Albert Pál: Pátkai Ervin emlékezetére, Új Látóhatár, 1985/1., újraközölve: Műhely, Győr, 1995/5.
Dictionnaire de l'Art moderne et contemporaine, Hazan, 1992.